

**МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

ПЕРЦОВ МИКИТА ОЛЕГОВИЧ

УДК 788.51

**ФЛЕЙТОВА МУЗИКА УКРАЇНИ: ВИТОКИ,
ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ**

26.00.01 – теорія та історія культури

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства**

Київ – 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник: доктор мистецтвознавства, професор
Посвалюк Валерій Терентійович,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського, завідувач кафедри
мідних духових та ударних інструментів.

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
Станіславська Катерина Ігорівна,
Київський національний університет театру,
кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,
професор кафедри музичного виховання;

кандидат мистецтвознавства, доцент
Марценюк Герольд Петрович,
Київський національний університет культури і
мистецтв, доцент кафедри фольклористики,
бандури та інструментального мистецтва.

Захист відбудеться 28 вересня 2018 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 в Київському національному університеті культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розіслано 28 серпня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Підлипська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У музичній культурі України флейта є інструментом, до якого часто звертаються композитори. Історичні реалії розвитку флейти і в естетичному, і в конструктивному аспектах знайшли деяке висвітлення в науковій літературі – філософській, історико-культурологічній, мистецтвознавчій. Для сучасних досліджень з проблеми використання флейти характерні різні підходи. Частина науковців визначає певні орієнтири стосовно з'ясування значення інструмента в контексті культурно-історичного розвитку. З'являються роботи, присвячені становленню національних шкіл, постатям видатних діячів мистецтва, завдяки яким відбулися кардинальні зміни в розвитку флейтової музики, та ін.

Попри те, що окремі аспекти аналізу флейтової музики України представлено в роботах вітчизняних учених (А. Карп'як, А. Кушнір, Ю. Шутко й ін.), новітній музичний матеріал, призначений для флейтового виконання, залишається невисвітленим. І досі бракує наукових праць, де б розглядалися досягнення не тільки академічної, але й естрадної флейтової музики. Більше того, спостерігається потреба комплексно і всебічно проаналізувати флейтову музику України в цілому з урахуванням того, що нині флейта демонструє здатність бути не лише частиною єдиного оркестрового чи ансамблевого звучання, а й набуває нових рис, засвідчуючи розширення виконавських меж її використання: змінюється звичне поле застосування цього інструмента, відбувається переосмислення його функціонального навантаження, виникають нові прийоми гри і трансформації у конструкції. Отже, актуальність дослідження використання флейти в неакадемічній музиці, зокрема у джазі та напрямі World Music, що є однією із провідних ознак музичного сьогодення, визначається необхідністю з'ясування давніх традицій і новітніх тенденцій у сучасному культуротворенні та прогнозування майбутніх шляхів розвитку «класичних» інструментів; розгляд особливостей використання флейти у творах українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (З. Алмаші, О. Безбородько, О. Серова, О. Шмурак та ін.) покликаний продемонструвати її значення для подальшого розвитку національної музики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (державний реєстраційний номер 0117U002887).

Мета дослідження – з'ясувати особливості витоків, історичної еволюції та сучасних тенденцій у розвитку флейтової музики України.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати літературу та джерела, пов'язані з еволюцією флейти;
- висвітлити специфіку становлення флейтової музики в Україні;
- розглянути конструктивні зміни інструмента як передумову його придатності до виконання творів сучасної академічної музики;
- дослідити застосування флейти в українській музичній культурі кінця ХХ – початку ХХІ ст.;

- охарактеризувати флейтовий репертуар, який створюють сучасні українські композитори;
- проаналізувати основні етапи функціонування флейти в естрадній музиці, у джазі та World Music;
- окреслити перспективи розвитку української флейтової музики з огляду на актуальні тенденції сучасної культури.

Об'єкт дослідження – флейтова музика України.

Предмет дослідження – витоки, історична еволюція і сучасні тенденції української флейтової академічної та естрадної музики.

Методи дослідження: історичний (для дослідження етапів становлення флейтової музики України); аналітичний (з метою виявлення основних конструктивних трансформацій флейти як результату її історичної еволюції); культурологічний підхід (для розгляду ролі флейти в контексті розвитку української музичної культури); мистецтвознавчий (для аналізу флейтової музики в контексті спадщини сучасних українських композиторів); філософський (зادля обґрунтування виникнення певних тенденцій у ставленні до музики в контексті культури під впливом світоглядних парадигм).

Джерельну базу дослідження становлять архівні документи, що відображають функціонування флейтової музичної культури України (афіші, ноти, аудіо та відеозаписи), а також статистичні дані провідних компаній, котрі пов'язані з виробництвом флейт, спогади фахівців та інтерв'ю із провідними виконавцями-флейтистами, композиторами й іншими діячами музичної культури.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше* в українському мистецтвознавстві:

- виявлено зміну тлумачення флейти в українській музичній культурі новітньої доби;
- розкрито основні шляхи конструктивних трансформацій інструмента, що є результатом його історичної еволюції;
- здійснено аналіз флейтової музики сучасних українських композиторів, який виявляє основні тенденції розвитку музичної культури сьогодення – зацікавленість експериментальною флейтою, залучення новітніх прийомів звуковидобування, використання флейти як інструмента, що здатний грати не лише мелодичну лінію, а й видобувати інтервали та акорди, тлумачення його як ударного інструмента.

Уточнено:

- відомості про становлення флейтової музики, специфіки виконавства в Україні, що пов'язане з розвитком національних шкіл.

Набули подальшого розвитку:

- теоретичні положення про основні етапи застосування флейти в естрадній музичній культурі, у джазі та World Music;
- уявлення про перспективи розвитку флейти в подальшій музичній практиці.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що їх можна використовувати у викладанні навчальних курсів з історії музичної

культури України, культурології, мистецтвознавства, спецкурсів з культури та мистецтва сучасності, глобалізаційних аспектів культури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою автора, здійсненою в галузі теорії та історії культури. Теоретичні обґрунтування, основні положення, узагальнення й висновки здобуті автором у результаті самостійного дослідження. Всі наукові публікації є одноосібними.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2016» (Київ, 2016); I Міжнародній науково-практичній конференції «Економіко-культурологічне позиціонування України в світовому глобалізованому просторі» (Кошице, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Народна художня творчість у соціокультурному просторі України: історія та сьогодення (до 25-річчя незалежності України)» (Київ, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Народне мистецтво і корифеї української культури: Іван Франко (1856–1916), Леся Українка (1871–1913), Микола Лисенко (1842–1912)» (Київ, 2017); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2017» (Київ, 2017).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладено в 9 одноосібних працях, із яких 6 статей: 4 опубліковано в спеціалізованих наукових фахових виданнях України, 1 – у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз, 1 – у зарубіжному виданні, яка додатково відображає наукові результати дисертації; 3 – праці апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (173 позиції), додатків (23). Загальний обсяг дисертації – 221 сторінка, із яких 165 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується вибір теми дослідження та її актуальність, розкривається зв'язок дисертації з науковими планами, програмами, темами, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслюється джерельна база, подається інформація про наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, особистий внесок здобувача, публікації, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Історіографія та джерельна база дослідження» представляє аналіз історичної, культурологічної, мистецтвознавчої літератури, пов'язаної з розвитком флейтової музики України, а також джерел із теми.

У **підрозділі 1.1. «Огляд літератури»** пропонується аналітичне осмислення стану дослідження різних аспектів флейтової музики України в сучасній культурологічній та мистецтвознавчій науці. З'ясовано, що увагу вчених привертають питання витоків формування флейтової музики, історії флейти, аналізу її позиціонування в контексті культури конкретно-історичної доби і постатей видатних виконавців.

Історія становлення флейтової музики, основні постаті і традиції національних шкіл, котрі вплинули на формування українського виконавства, представлені в роботах таких авторів, як А. Абанович, В. Богданов, Л. Богданова, А. Васильєва, Я. Верховинець, С. Вітулло, В. Громченко, В. Іванов, А. Карп'як, В. Качмарчик, П. Круль, Ю. Мейтус, А. Сухарев, Ю. Усов, Ю. Шутко й ін.

Аналіз певних аспектів флейтових творів сучасних композиторів подається в працях Т. Виноградова, В. Давидової, І. Драч, В. Захарової, О. Зінкевич, І. Мутузкіна, О. Павленко, А. Чібалашвілі, М. Черкашиної-Губаренко, М. Хвостикова. Розвиток джазу як явища культури ХХ ст. аналізується такими дослідниками, як Є. Барбан, О. Баташев, А. Ешпай, В. Конен, В. Корнєв, Н. Светлакова, М. Стернс. Специфіка напряму World Music, що є результатом глобалізаційних процесів у сучасній культурі, розглядається О. Гороховік, Я. Литовкою, В. Тормаховою, В. Черніковою. Осмислення новітніх конструкційних трансформацій флейти представлено в роботах західних авторів, серед яких К. Бістервельд, Д. Фезер, М. Шульп.

Питання, пов'язані з розвитком української музичної культури та впливом на неї різних соціокультурних факторів, висвітлюються в працях О. Берегової, А. Іваницького, Л. Корній. Цивілізаційний вимір української культури репрезентують праці Я. Калакури, О. Рафальського, М. Юрій.

У **підрозділі 1.2. «Джерельна база»** розглядається широке коло різноманітних видів і категорій джерел з теми дисертації, які представлені в науковому обігу. Джерельна база складається з опублікованих (законодавчі акти, збірники документів, статистичні матеріали, публіцистика, мемуари, спогади, періодична преса) та архівних матеріалів, що розкривають історію розвитку музичної культури на території України й опубліковані в радянській час та в добу державної незалежності у вітчизняних виданнях. Інформацію отримано з мемуарів, спогадів, листів, матеріали яких були представлені в масштабних розробках, присвячених розвитку вітчизняної духової культури. Суттєве значення мають матеріальні свідчення культури, представлені в сучасних закладах культури та освіти – музичні інструменти, афіші, відомості про викладацький склад, історію закладу. Значна частина інформації стосовно розвитку культури ХХІ ст. – це загальні відомості про структуру навчальних закладів, а також проекти, спрямовані на розвиток флейтової музики, фестивалі сучасної музики, сайти компаній, де подані фото модифікацій флейт, опис виконавських можливостей, аудіо та відео, що містить приклади їхнього практичного застосування.

Істотним джерелом дослідження стали твори для флейти українських композиторів – і класиків (А. Штогаренко, Є. Станкович, І. Щербаков), і представників молодшої генерації (З. Алмаші, О. Безбородько, О. Сєрова, О. Шмурак). Використано нотні записи творів сучасних українських композиторів, отримані автором безпосередньо в процесі міжособистісного спілкування – і рукописи партитур, і електронні версії, представлені в програмах Adobe Reader та WinDjView. Витоком для формування уявлення про авторські концепції стало вивчення творчих підходів композиторів завдяки

інтерв'ю та електронному листуванню. Джерелом для аналізу стали й аудіо- та відеозаписи виконань вищезгаданих творів із власних архівів композиторів, надані для аналізу на прохання дисертанта. Частина музичних творів сучасних українських авторів, представлена в аудіо- та відеоформаті, наявна в мережі Інтернет на персональних сайтах композиторів (наприклад, в О. Безбородька) чи на таких ресурсах, як Soundcloud, де містяться деякі із творів З. Алмаші, О. Безбородька, О. Серової, І. Щербакова, О. Шмурака.

Проаналізована джерельна база сприяла вирішенню поставлених завдань і дала змогу об'єктивно розглянути питання розвитку флейтової музики України, виокремити основні тенденції у тлумаченні флейти в сучасній музичній практиці, виділити певні аспекти, пов'язані із просуванням флейти в естрадній музиці, визначити її роль та значення в контексті культурно-історичного поступу.

У Розділі 2 «Науково-теоретичні й методологічні засади дослідження флейтової музики України» визначаються основні науково-теоретичні підходи та понятійно-категоріальний апарат згідно з темою дослідження.

У підрозділі 2.1. «Основні наукові підходи до вивчення української флейтової музики» проводиться думка, що мистецтво як складник культури нерозривно пов'язане з іншими її компонентами – філософією, політикою, релігією, економікою, технікою, наукою. Для осмислення специфіки української флейтової музики важливим є акцент на історичному контексті, адже поява певних тенденцій у розвитку музичного мистецтва зумовлена подіями, котрі відбувались у конкретний проміжок часу, в різних регіонах України, під впливом певних політико-економічних чинників.

Зазначено, що музичне мистецтво відіграє важливу роль у житті суспільства. Відношення до музики та її позиціонування в людському життєвому просторі є показником тієї функції, яку вона відіграє – магічної, виховної, інтеграційної, розважальної, евристичної, комунікативної. Інструментальна флейтова музика залежить від ідеологічних, релігійних, світоглядних переконань, вона демонструє зв'язок із соціальними, технічними, політичними, економічними чинниками розвитку суспільства. Поява нових модифікацій флейти обумовлена технологічними змінами у виробництві, прагненням удосконалити інструмент відповідно до запитів часу.

Дослідження автором флейтової музики України характеризується вивченням не лише вітчизняного культурного простору, але й впливу культури інших країн, урахування того, що неодмінною ознакою культури є її мінливість, соціально обумовлений характер. Зіткнення, протиставлення чи синтез культур є частиною загального культурно-історичного процесу, де немає абсолютно замкнених явищ, які б існували відокремлено. Спроба осмислити появу різних інструментів відображається в міфології; у релігійній картині світу створюється певне ставлення до музики, де акцентується увага на її духовному виховному потенціалі. Отже, дослідження флейтової музики є системним завданням, вирішення якого передбачає висвітлення впливу на неї національно-етнічних, політичних, економічних, науково-технічних, релігійно-світоглядних, культурно-освітніх чинників, що сприятиме усвідомленню обґрунтування наявних

традицій, сучасних тенденцій і перспектив розвитку. Аналіз флейтової музики в просторі української культури виявив використання таких підходів: історичного, культурологічного, мистецтвознавчого, аналітичного, філософського.

У підрозділі 2.2. «Понятійно-категоріальний апарат дослідження» з'ясовується використання основних понять, що пов'язані з аналізом формування музичного простору: становлення інструментарію, появою виконавських колективів, формуванням закладів освіти, особливостями жанрів, призначених для флейтового виконання. Термін «флейтова музика України» виражає сукупність уявлень про формування і конструктивні зміни духового інструментарію, який можна віднести до флейтоподібної групи, його використання в українській музичній культурі. Під час дослідження цього питання аналізуються розробки, здійснені в західноєвропейській російській музичній практиці, оскільки вони суттєво впливали на становлення вітчизняної флейтової музики.

Важливе методологічне значення має розгляд і академічної, і естрадної музичної культури. В. Холопова виділяє в якості атрибутів академічної музики естетичне (а не побутове) призначення, високу духовність, моральність, концепційність змісту та закоріненість у такі основні жанрові типи, як опера, симфонія, концерт, великі хорові жанри, камерна музика. Відповідно, до академічної музичної культури можна віднести ту, що має глибокий філософський сенс та естетичне призначення, демонструє успадкування традицій, наявних у попередній музичній професійній традиції в плані інструментарію, жанрів і форм. Естрадна музика (неакадемічна музика) – це напрям музичного мистецтва, який тісно пов'язаний із розважальним началом та спрямований на цільову аудиторію (джаз, рок-, поп-музика, World Music).

Зазначено, що нині в Україні спостерігається застосування різних типів флейт та флейтоподібних інструментів у різних напрямках музичної культури – окарина, кена, вісл, лоу-вісл. Аналіз шляхів розвитку флейтової музики демонструє її залежність від конструкції інструмента. Розгляд флейти як інструмента визначається її структурною організацією. Система флейти – це тип різних взаємозалежних компонентів організації структури інструмента (наявність одного чи кількох стовбурів, тип голівки, кількість клапанів, місця їх розташування та ряд інших елементів корпусу). Поняття системи флейти безпосередньо пов'язане з модифікацією інструмента в процесі історичного розвитку. Такі терміни, як флейта системи Кінгма, *matusiflute*, *butterfly headjoint* (голівка метелик), *Glissando Headjoint* (голівка для глісандо), голівка *Drelinger «UpRite»* досі не застосовувались у вітчизняному мистецтвознавстві, вони вводяться вперше та вважаються перспективними для вжитку в українській флейтовій музиці.

Осмилення феномена «експериментальної флейти» в просторі музичної культури ХХ–ХХІ ст. демонструє зв'язок з новими прийомами гри, які розширюють технічно-виразні можливості інструмента і спрямовані на опанування його гармонічної та перкусійної сфер – мультифоніки, *whistle tone*, джет вісл, *tongue ram* («вколочений язик»), *flutebox*, слеп.

Розділ 3 «Соціокультурні аспекти становлення академічної флейтової музики в Україні» присвячений розглядові основних етапів розвитку вітчизняної флейтової музики від її зародження до сьогодення.

У підрозділі **3.1. «Флейтова музика України: від часів первісності до кінця ХІХ ст.»** аналізуються аспекти тривалого становлення української флейтової музики від її появи до кінця ХІХ ст.

Зазначено, що функціонування флейти в просторі української культури відбувалося в різних вимірах – народному та професійному. Флейтоподібні інструменти були представлені в народному музикуванні, пов'язаному з ансамблевою грою, де поєднувались різноманітні інструменти. На функціонування флейти в українській культурі чималий вплив мали традиції, прийняті в західноєвропейському просторі. Тривалий час більшість культурних процесів зумовлювалися тим, що територія України була під владою Російської імперії, Польсько-Литовського князівства й ін. Процес становлення національної школи гри на флейті пов'язаний із формуванням системи музичної освіти. Після відкриття музичних курсів Російського музичного товариства в різних містах Росії та України починається інтенсифікація музичного життя, що призводить до появи чисельних концертів, на які запрошуються провідні західні виконавці. Звертається увага на те, що протягом ХІХ ст. викладачами флейтового мистецтва переважно були запрошені іноземні фахівці – представники італійської та німецької традиції.

У підрозділі **3.2. «Розвиток академічного флейтового мистецтва ХХ ст.»** ідеться про те, що з появою музичних училищ, а згодом і консерваторій виховується плеяда вітчизняних спеціалістів, які починають не лише впроваджувати закордонну систему освіти, але й синтезувати її із власними методичними розробками. У ХХ ст. відбувається становлення флейтових шкіл у найбільших містах України (Львів, Одеса, Київ, Донецьк, Харків): вони формувалися насамперед завдяки таким видатним постатям, як А. Проценко, Ф. Прохачов, Л. Роговий, котрі стали фундаторами національного флейтового мистецтва, передавши свій досвід послідовникам, які також демонстрували високий рівень виконавства.

Підрозділ 3.3. «Флейта у творах українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ ст.» висвітлює особливості тлумачення флейти в музиці сучасних вітчизняних композиторів. Більшість із творів уперше здобули обґрунтування в музикознавстві. Зазначається, що флейта у творах українських композиторів ХХ–ХХІ ст. представлена в сольних, ансамблевих та концертних жанрах. Її використання засвідчує зв'язок із попередньою композиторською традицією та появу нових тенденцій. Сучасна музична практика характеризується написанням композиторами репертуару для конкретного флейтиста, що сприяє досягненню найоптимальнішої творчої взаємодії, котра проявляється у використанні «сильних» сторін виконавця. У творах українських композиторів О. Безбородька та О. Шмурака широко використовуються новітні виконавські техніки. Основою для створення композиції є розширення виконавських меж інструментів завдяки новим звучностям, що сприяють досягненню звукообразжальних та психологічно виражальних ефектів

(звернення до новітніх прийомів гри, таких як multiphonics, Whistle tones, jet whistle та ін.). Для творчості таких композиторів, як І. Щербаков, З. Алмаші та О. Серова, характерне переважно традиційне тлумачення флейти.

Жанр флейтового концерту, популярний в українській культурі ХХ–ХХІ ст., демонструє вельми високий рівень майстерності композиторів та виконавців: він дає змогу втілити різні авторські концепції та відтворити широкий спектр різноманітних емоційних станів. У рамках концерту класичного типу композитори знаходять нові аспекти взаємодії між соло та оркестром.

Відповідно до авторського задуму можливе «змагання» соло та оркестру, взаємодоповнення, протиставлення, об'єднання. Проте навіть за умови відсутності «змагальності» флейта-соло сприймається як голос головного героя – індивіда, що страждає, радіє або ділиться своїми внутрішніми переживаннями. Цей жанр має значні можливості для демонстрації широкого спектра технічних та виразних характеристик флейти, він особливо актуальний для сьогодення. Вибір солюючого інструмента – флейти – у концертах пов'язаний насамперед зі специфікою тембру та його технічними можливостями. Від середини ХХ ст. з появою перших флейтових концертів українських авторів склалося кілька їхніх типів: концерт класичного типу, концерт з індивідуальною авторською структурою (кількість частин може бути від однієї по п'яти). Більшість авторів є прихильниками неокласичних та неоромантичних традицій, проте наявні також твори, появу яких визначають екстремально-авангардні пошуки у сфері музичної мови.

У **Розділі 4 «Флейта в естрадній музиці України ХХ – початку ХХІ ст.»** з'ясовуються основні шляхи застосування флейти в українській естрадній музичній культурі та особливості трансформаційних процесів, що пов'язані з конструктивними змінами ХХІ ст.

У **підрозділі 4.1. «Використання флейти в джазовому мистецтві»** розкриваються основні етапи застосування флейти в джазі. Розвиток флейти в популярній музиці загалом та джазі зокрема пройшов кілька етапів. Спочатку цей інструмент сприймався як певна інновація, проте поступово, з розвитком звукопідсилювачів та мікрофонів, він стає одним зі «стандартних» для джазового бенду. Якщо на початку ХХ ст. флейта лише зрідка використовувалась у джазі, то вже в 1950-х роках, з виникненням звукопосилувальної техніки та мікрофонів, її вводять до більшості колективів. У таких напрямках, як ф'южн, флейта взагалі є знаковим інструментом.

Засновником етноджазу є Х. Манн, який також досить активно виконував на флейті поп-композиції. С. Мост, Ю. Латіф, Р. Кірк, Дж. Ньютон, Х. Лоуз – найвідоміші американські джазові виконавці на флейті, котрі впроваджували новітні техніки гри, часом запозичуючи їх із класичної музики, а також випереджаючи їх. Прагнення до свободи, яким сповнена джазова музика, призвело до того, що виконавці намагалися відшукати нові виразні засоби і шляхом залучення нетрадиційних для джазу інструментів, і завдяки появі нових прийомів гри на них. Р. Кірк здійснив неабиякий внесок у розвиток флейтового мистецтва, що проявилось у використанні прийому гри «продування»

(overblowing), коли під час подачі повітря в інструмент, виконавець одночасно підспівує в мікрофон.

Розвиток українського джазу відбувався з певним запізненням, проте мав ряд сутнісних відмінностей, які полягали у впливі фольклору на джазове мистецтво. Якщо згадати використання флейти та флейтоподібних інструментів, то українські джазмени грали на флейті Пана, сопілці та «класичній» флейті. Українськими джазовими флейтистами є В. Зінковський, экс-учасник джазового квартету «Синкопа» та музиканти, які грали у «РадіоБенді Олександра Фокіна» – Г. Івченко (тенор-саксофон, флейта) та С. Цимбал – (баритон-саксофон, блок-флейта). Хоча до цього часу флейта тільки зрідка використовувалась в українському джазі, проте, зважаючи на те, що більшість західних джазових стилів вітчизняні виконавці опановували дещо пізніше, її входження в музичний простір України є перспективним напрямом розвитку.

У підрозділі 4.2. «Роль флейти в стильовому напрямі World music» наголошується, що чимало різновидів флейти та близьких до неї за структурою чи звучанням інструментів представлено в культурах усіх народів світу. Звуки флейтоподібних інструментів широко використовуються у фольклорі. У сучасній музичній культурі, яка представлена не лише академічною, а й естрадною музикою, популярним та перспективним напрямом розвитку якої є World music, цей духовий інструмент починає набувати надзвичайної популярності.

Однією із сучасних виконавських технік є експериментальна найновітніша практика гри на флейті із залученням бітбоксу – прийом гри, що використовується зазвичай у хіп-хопі і становить імітацію різноманітних, частіше ударних та перкусійних звуків голосом. Музика є відкритою системою, в якій досить часто поєднуються елементи абсолютно різних культур та традицій, а флейта – інструмент, що має значні виразні можливості, які ще не до кінця розкриті. Розвиток музичної практики відбувається шляхом синтезу різних елементів та постійного оновлення завдяки взаємодії традиційних елементів та певних новацій.

У підрозділі 4.3. «Конструктивні зміни флейти в ХХІ ст. як результат історичної еволюції інструмента: сучасні тенденції і перспективи» зазначається, що в сучасній музиці значне місце відводиться флейті, оскільки вона наділена широким спектром виконавських можливостей. Технічні зміни, які зазнала флейта внаслідок реформи Т. Бьома, не стали завершенням модифікації цього інструмента.

Нині композитори почали більше звертати увагу на введення нових способів звуковидобування та впровадження нових прийомів гри. Актуальності набуває таке поняття, як «експериментальна флейта» (І. Мутузкін). Його варто розглядати в двох аспектах: 1) як інструмент із традиційною конструкцією, який завдяки новим прийомам гри оновлено звучить; 2) як інструмент із модифікованою конструкцією.

Широкий спектр конструктивних змін є відповіддю на ситуацію зростання кількості стильових напрямів у музиці та їх подальшого розгалуження. Сучасні фірми та окремі майстри з виготовлення флейт

пропонують багатий асортимент модифікацій інструмента, починаючи від експериментів з матеріалами (срібло, золото, титан, платина, ПВХ) і закінчуючи виготовленням нових типів головок (головка-метелик, головка глісандо, «UpRite», система Кінгма, Drelinger та ін.).

Система Кінгма і головка глісандо підходять для гри в різних стильових напрямках академічної та естрадної музики; «UpRite» і головка глісандо можуть змінити фізичне сприйняття флейти. Інструмент здатен трансформуватись відповідно до проекту, що робить можливим його використання в різних жанрах. Найбільшою популярністю серед флейтистів користується система Кінгма, яка відповідає вимогам ринку та добре закріпилася на ньому, була доступною протягом довшого часу, ніж інші, а також передбачає співпрацю з виконавцями, що виражається в новітніх удосконаленнях.

ВИСНОВКИ

1. На основі розгляду історіографії (праці А. Карпак, А. Кушнір, Ю. Шутко й ін.) та джерельної бази (твори для флейти українських композиторів-класиків А. Штогаренка, Є. Станковича, І. Щербакова і представників молодшої генерації – З. Алмаші, О. Безбородька, О. Серової, О. Шмурака; архівні і статистичні матеріали, мемуари, спогади, періодична преса й ін.) дисертації встановлено, що проблема флейтової музики України, її витоків, історичної еволюції, сучасних тенденцій та перспектив розвитку у вітчизняному музикознавстві є малодослідженою й досі комплексно не розглядалася. Аналіз функціонування флейти в українській культурі (естетичний та конструктивний аспекти) проведено з урахуванням історико-культурних, ідеологічних, політичних, економічних чинників.

2. Комплексно розглянуто основні етапи розвитку української флейтової музики від часів первісності до сьогодення (народне музикування; становлення національної школи гри на флейті, пов'язане з появою музичних училищ, консерваторій, плеяди таких вітчизняних спеціалістів, як А. Проценко, Ф. Прохачов, Л. Роговий, котрі стали фундаторами флейтового мистецтва України). У сучасній академічній музичній культурі звернення до флейти в рамках різних жанрів визначає її магістральну тенденцію. Якщо в середині ХХ ст. ряд творів концертного типу характеризуються поєднанням соло інструмента та звучання оркестру, то на початку ХХІ ст. зразки в цьому жанрі доповнюються творами для флейти соло. Подібна тенденція зумовлена різними чинниками. Прагнення до інноваційних виразних горизонтів у музиці ХХ ст. сприяє виникненню нових прийомів гри на інструменті, які розширюють його виконавські можливості. Нині виконавці можуть збільшити палітру різних звучань, які видобуває флейта, що дає змогу представити сольні твори як такі, що не є одноманітними та можуть нести в собі певну діалогічність, створюючи ефект «ансамблю» під час гри одного інструмента. Важливим є й економічний чинник, адже в умовах незначного фінансування сфери культури та мистецтва доцільнішим виявляється написання твору для інструмента-соло чи для невеликого ансамблю, ніж для великого оркестру.

3. Флейта у творах українських композиторів ХХ–ХХІ ст. представлена в сольних, ансамблевих та концертних жанрах, де спостерігається поєднання традицій, закладених попередниками та формування нових тенденцій, що пов'язано з такими композиторами, як І. Щербаков, З. Алмаші та О. Серова. Сучасні українські композитори, орієнтуючись на тісну співпрацю з виконавцями, пишуть музичні твори з урахуванням їхніх технічних можливостей. Для флейтових творів О. Безбородька та О. Шмурака характерне активне введення новітніх виконавських технік та прийомів гри – мультифоніки, Whistle tones, jet whistle та ін.

4. Розвиток музичного мистецтва ХХ–ХХІ ст. відбувається під гаслами значних змін і трансформацій: оновлюються традиційні жанри, здійснюється видозміна інструментів, розширюється уявлення про межі музики. У цей період суттєво розширюється сфера, пов'язана з ритмічним началом, та проявляються такі риси, як прагнення до освоєння нових звучностей. Означені тенденції мають місце і в появі нових стильових напрямів у сфері академічної та естрадної музики, і в оновленні існуючих. Однією із провідних ознак став діалог різних сфер музичної практики, які протягом значного часу залишались відокремленими. У ХХ ст. відбувається активізація уваги до флейти в популярній музиці. Ця тенденція пов'язана із зростаючим сприйняттям флейти не як певної «екзотики», а як інструмента, що вносить в естрадну музику свою оригінальність, здійснюючи внутрішнє оновлення її різноманітних напрямів.

5. Виникає ряд нових прийомів гри, які здебільшого пов'язані із перкусійним началом, шумовими ефектами. Тобто намічається поступовий відхід флейти від мелодичної функції до гармонічної та ритмічної. Поява нових прийомів гри в межах академічної музики сприяла швидкому засвоєнню в різноманітних напрямках естрадної музики. Активне розповсюдження та увага виконавців до такого прийому гри, як флютбокс (бітбокс на флейті), генетично пов'язаного із хіп-хопом, у межах джазу, рок- і поп-музики вважається перспективним стосовно його впровадження у класичній музиці. Це залучення збагатить виразні можливості інструмента. Одночасне поєднання різноманітних виконавських технік дає підстави тлумачити флейту не як сольний інструмент, а як невеликий ансамбль. Можлива гра мелодійних епізодів, котрі межують з акордами, що видобуваються внаслідок використання мультифонік, ритмічно-шумових вставок, одночасним поєднанням співу та гри, яка дає змогу використовувати флейту втричі функціонально різноманітнішою, аніж відразу після реформи Т. Бьома.

6. Використання етнічних різновидів флейти дає змогу здійснювати її оновлення в рамках таких стилів, як джаз, World Music. Водночас відбувається подальша модифікація європейської флейти шляхом здійснення численних змін у конструкції, що проявляється в появі унікальних інструментів чи застосуванні елементів етнічних варіантів флейти до європейського зразка. Подібні новації сприяють полегшенню виконання різноманітних прийомів (наприклад, глісандо) та свідчать про те, що немає межі в питанні її конструктивного рішення. Широкий спектр конструктивних змін є відповіддю на ситуацію зростання кількості стильових напрямів у музиці та їх подальшого розгалуження.

Сучасні фірми й окремі майстри з виготовлення флейт пропонують значний реєстр модифікацій інструмента, починаючи від експериментів з матеріалами (срібло, золото, титан, платина, ПВХ) і закінчуючи виготовленням нових типів головок (головка-метелик, головка глісандо, «UpRite», система Кінгма, Drelinger та ін.).

7. Перспективами розвитку музичної практики в Україні є поширення флейти в неакадемічній музиці та зростання уваги до «нової» флейти. Ці процеси визначають і застосування новітніх прийомів гри, широко пропагороване в творчості українських композиторів, і використання нових конструкцій інструмента, що досі не застосовувались у музичній практиці вітчизняних виконавців.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Перцов М. О. Специфіка ролі флейти в інструментальних камерних творах О. Безбородька. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : мистецтвознавство*. 2017. №1 (вип. 36). С. 10–17.

2. Перцов М. О. Жанрово-образні трансформації флейтового концерту в творчості українських композиторів ХХІ ст. *Міжнародний вісник : культурологія, філологія, музикознавство*. 2017. Вип. 1(8). С. 181–186.

3. Перцов М. О. Комплекс засобів виразності в творах для флейти соло українських композиторів ХХІ ст. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2017. Вип. 24. С. 164–168.

4. Перцов М. О. Особливості флейтового ансамблю на прикладі творчості О. Серової. *Мистецтвознавчі записки*. 2017. Вип. 31. С. 70–76.

Стаття у виданні, внесеному до міжнародних наукометричних баз

5. Перцов М. О. Сучасні модифікації флейти та їх використання в музичній практиці. *Молодий вчений*. 2017. №10 (50). С. 312–316.

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Перцов М. О. Конструктивні модифікації флейти як відповідь на мистецькі запити часу. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017» : матеріали доповідей та виступів* (Київ, 25–26 квіт. 2017 р.). Київ, 2017. Ч. 4. С. 171–172.

7. Перцов М. Сучасні українські твори для флейти як результат взаємодії композитора та виконавця. *Економіко-культурологічне позиціонування України в світовому глобалізованому просторі* : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (Кошице, 14–15 лютого 2016 року). Кошице, 2016. С. 406–408.

8. Перцов М. О. До питання застосування флейти у джазі. *Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016»* : матеріали доповідей та виступів (Київ, 20–21 квіт. 2016 р.). Київ, 2016. Ч. 5. С. 121–123.

Праця, що додатково відображає наукові результати дисертації

9. Перцов Н. Основные проблемы духового камерного ансамблевого исполнительства: методический аспект. *Educational and Behavioural issues in modern world II*. Ternopil : Edition “Kart-blansh”, 2014. № 2. С. 85–92.

АНОТАЦІЯ

Перцов М. О. Флейтова музика України: витоки, історична еволюція та сучасні тенденції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства (доктора філософії) зі спеціальності 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

У дисертації здійснено теоретичне та практичне обґрунтування комплексного дослідження флейтової музики України і на цій основі проаналізовано її витоки, історичну еволюцію, сучасні тенденції та перспективи розвитку. З'ясовано, що становлення флейтової національної школи пов'язано із формуванням професійної багаторівневої освіти (музичні училища, консерваторії) та розвитком композиторської практики. У середині ХХ ст. з'являються флейтові твори концертного типу, а на початку ХХІ ст. збільшується кількість камерних ансамблевих та сольних; у творах сучасних композиторів (О. Безбородько, О. Шмурак та ін.) широко використовуються новітні виконавські техніки – multiphonics, whistle tones, jet whistles.

Встановлено, що в ХХ–ХХІ ст. у зв'язку з активізацією уваги до флейти в популярній музиці з'являються нові прийоми гри, і в таких напрямках, як джаз та World Music, використовуються етнічні різновиди флейти. Виникають модифікації європейської флейти шляхом здійснення численних змін у конструкції, проводяться експерименти з матеріалами (срібло, золото, титан, платина, ПВХ) і конструкціями типів головок (головка-метелик, головка глісандо, «UpRite», система Кінгма, Drelinger та ін.). Перспективи функціонування флейти в Україні визначаються її поширенням в естрадній музиці.

Ключові слова: флейта, музична культура, флейтова музика України, джаз, конструкція флейти.

АННОТАЦИЯ

Перцов Н. О. Флейтовая музыка Украины: истоки, историческая эволюция и современные тенденции. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения (доктора философии) по специальности 26.00.01 – теория и история культуры (искусствоведение). – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2018.

В диссертации осуществлено теоретическое и практическое обоснование комплексного исследования флейтовой музыки Украины и на этой основе проанализировано ее истоки, историческую эволюцию, современные тенденции и перспективы развития. Выяснено, что становление флейтовой национальной школы связано с формированием профессионального многоуровневого образования (музыкальные училища, консерватории) и развитием композиторской практики. В середине XX в. украинскими композиторами был написан ряд произведений концертного типа, предусматривающих сочетание солирующего инструмента и звучание оркестра. В начале XXI в. увеличивается количество камерных ансамблевых и сольных флейтовых произведений. Для современной музыкальной практики присуще создание композиторами репертуара для конкретного флейтиста, что способствует достижению наиболее удачного творческого взаимодействия, которое проявляется в использовании «сильных» сторон исполнителя. В творчестве О. Безбородько и А. Шмурака широко используются новейшие исполнительские техники – multiphonics, whistle tones, jet whistle и др.; произведениям И. Щербакова, З. Алмаши и Е. Серовой присуща более традиционная трактовка флейты.

Утверждается, что в современном музыкальном искусстве происходит обновление существующих жанров, осуществляется видоизменение инструментов, расширяется представление о границах музыки. Значительно возрастает сфера, связанная с ритмическим началом и проявляются такие черты, как стремление к освоению новых звучностей. Эти тенденции наблюдаются как в появлении новых стилевых направлений в сфере академической и эстрадной музыки, так и в обновлении существующих. Одним из ведущих признаков является диалог разных сфер музыкальной практики, которые достаточно долго оставались обособленными. В XX в. происходит активизация интереса к флейте в популярной музыке. Данная тенденция связана с тем, что флейта более не является определенной «экзотикой», а инструментом, который вносит в эстрадную музыку свою оригинальность, осуществляя внутреннее обновление ее различных направлений.

Активное распространение и интерес исполнителей к такому приему игры, как флютбокс (битбокс на флейте), который был генетически связан с хип-хопом, в пределах джаза, рок-, поп-музыки, считается перспективным относительно его внедрения в классической музыке. Одновременное сочетание

различных исполнительских техник позволяет трактовать флейту не как сольный инструмент, а как небольшой ансамбль. Возможна игра мелодических эпизодов, которые граничат с аккордами при использовании мультифоник, ритмично шумовыми вставками, одновременным сочетанием пения и игры, позволяющих использовать флейту более функционально разнообразно.

Использование этнических разновидностей флейты помогает осуществлять обновление в рамках таких стилей, как World Music и джаз. Вместе с тем происходит дальнейшая модификация европейской флейты путем многочисленных изменений в конструкции, появлении уникальных инструментов или применении элементов этнических вариантов флейты к европейскому образцу. Подобные новации способствуют облегчению исполнения различных приемов (например, глиссандо). Современные фирмы и отдельные мастера по изготовлению флейт предлагают широкий спектр модификаций инструмента, начиная от экспериментов с материалами (серебро, золото, титан, платина, ПВХ) и заканчивая изготовлением новых типов головок (головка-бабочка, головка глиссандо, «UpRite», система Кингма, Drelinger и др.). Одной из перспективных линий развития музыкальной практики в Украине является распространение флейты в неакадемической музыке и рост интереса к «новой» флейте. Этот процесс определяют как применение новейших приемов игры, которое уже широко используется в творчестве украинских композиторов, так и задействование новых конструкций инструмента.

Ключевые слова: флейта, музыкальная культура, флейтовая музыка Украины, джаз, конструкция флейты.

SUMMARY

Pertsov M. O. Flute music of Ukraine: roots, historical evolution and modern tendencies. – Qualifying scientific paper on the rights of manuscript.

Thesis for a candidate degree in Art-criticism (Doctor of Philosophy) in speciality 26.00.01 – Theory and History of Culture (Art-criticism). – Kyiv National University of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

This thesis is devoted to theoretical and practical reasoning of complex studying of flute music in Ukraine and on this basis its roots, historical evolution, modern tendencies and perspectives of development are analyzed. The paper highlights that the establishment of a flute national school is connected with the formation of professional multilevel education (musical schools, conservatories) and the development of a composer's practice. In the middle of the XXth cent. a number of flute compositions of the concert type appear, and at the beginning of the XXIst cent. the number of chamber ensemble and solo flute compositions increases; in the works of modern composers (O. Bezborodko, A. Shmurak and others) modern performing techniques like multiphonics, whistle tones, jet whistles are widely used.

In the XXth – XXIst cent. new techniques of the game appear as a result of the intensification of interest in flute in popular music, and in such styles as jazz and World Music ethnic variations of flute are used. Modifications of European flute through the implementation of numerous changes in the design take place, experiments with materials (silver, gold, titanium, platinum, PVC) and types of heads (head-butterfly, glissando head, “UpRite”, Kingma system, Drelinger, etc.) are done. The perspectives of flute functioning in Ukraine are determined by its amplification in non-academic music.

Key words: flute, musical culture, flute music of Ukraine, jazz, flute design.

Підп. до друку 27.08.2018.Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Умов. друк. арк. 0,9. Зам 195. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.